

Pello Zabaletarekin solasean

Pello Zabaletak Eusko Jaurlaritzak emandako itzulpen saria jaso du iaz, Heinrich Böllen *Katarina Blumen ohore galdua* elaberria euskaratu zuelako. Hori dela eta, interesgarri iruditu zaigu haren itzultzaile lanari buruzko, eta orohar, itzulpenari buruzko solasaldi bat egitea, eta gure aldizkariko irakurleei eskaintzea.

— *Kontatu Heinrich Böllen itzulpen horren historia piska bat: nondik etorri zen, nola gertatu den, eta nola iritsi den argitaratzera, eta nola izan den sariarena.*

Hara nola gertatu den historia: Böllen elaberriaren itzulpena anaiak eskatu zidan, Hordago argitaletxean ari zelarik lanean. Gipuzkoako Diputazioari, duela hamar urte edo, literatur lanak euskaratzeko aurkeztu zion programa bat. Horien artean, Heinrich Böllen *Katarina Blumen ohore galdua* eskaini zidaten, alemanez ere banekiela eta. Lehendabiziko itzulpen bat egin eta Diputaziora entregatu ere egin nuen, eta hark ordaindu ere egin zidan, erakunde ofizialetan ohi ez bezala, garaiz. Diputazioa bera zen, dirudienez, argitaratzeko asmotan zebilena, edo ez dakit zer. Baina gero, aldaketa politiko batzuk gertatu ziren, hori ere ohi bezala, eta nik entregatu nuen orijinala han zegoen, nire ustez, prest argitaratzeko. Baina, kasik galdu ere egin

zen, urteak igaro bait zituen Diputazioko mila kajoietako batetan —eta mila kajoï daudenean, zail izaten da gero asmatzen zein kajoitan geratu den—. Urteak pasatzen joan ziren, eta une bat iritsi zen, non zenbait itzultzailek galdetu genuen ea lan horiek non zeuden, zer egiten zuten, galduko ez ote ziren beldur bait ginen. Guk kobratua genuen gure lana, baina ez ziren argitara ematen lan horiek eta azkenean esan ziguten bakoitzak bere aldetik argitaratu beharko zituela, eta hala ekarri zidaten berriro Heinrich Böllen orijinal hori.

Bazeuden, ordea, akats batzuk nik egindako itzulpen horretan, eta errepasso on bat eman nion goitik beheraino, zenbait zalantzazko pasarteri buruz han eta hemen galdeginez. Ondoren, ELKAR argitaletxera eramán nuen, berak argitaratu bait dizkit lanik gehienak, eta iaz eman zuen argitara. Beraz, itzuli eta zortzi bat urtetara eman zen argitara. Eta ondoren, ELKAR-ek neri ezer esan gabe gobernuko sari horretara aurkeztu zuen, eta ustekabeán, ba, 800.000 pezetako saria jaso nuen, eta horrekin behintzat konforme. Behingoz esan dezaket, liburu bat ondo ordaindu didatela, ze, itzulpena herri santu honetan, santuen lana bait da, hau da, lan asko egin eta gutxi kobratu.

— *Itzulpena euskarara gehienetan hizkuntza latinoetatik egiten da; alemanieratik eginda, aldeá ikusten al da? Bestetik, zein hizkuntzatatik duzu nahiago itzultzea, frantsesetik, italianotik, gaztelaniatik...?*

Hizkuntzak, nik bost hitzegiten ditut, eta beste pare bat hiru bat irakurtzen ditut, inondiko zailtasun handiegirik gabe. Zailtasunak edo erraztasunak? Nik egin dudán lehen itzulpena, bizitzán, latinetik egin nuen —euskarara, noski, lehenago gaztelera ikasi bait nuen—. Nik gazteleratik asko itzuli dut, frantsesetik ere dexente; italianotik ere hiruzpalau obra itzuli ditut. Baina gehienbat alemanetik itzuli dut: haur literatura eta baita helduen literatura ere, eta orain ere esku arteán alemanetik dauzkat gehienbat itzultzekoak.

Beno, ezer baino lehen, gauza bat esan behar dut: alemana dakien jende gutxi dago. Inglesa, gaztelera edo frantsesa dakienaren pareán, are gutxiago gara alemana dakigunok. Alde horretatik badu

abantailarik. Baina gero gainera, beste gauza bat gertatzen da, bromatan esan ohi dena, baina arrazoizkoa ere badena: esan ohi da, frantsesarena pentsamendu garbia, klaroa dela; alemananera, berriz, iluna. Horri norbaitek erantzun zion frantsesa argia dela zailtasunak baztertu egiten dituelako eta alemanak ez. Eta hori igerri egiten zaio hizkuntzan bertan ere: alemanak hitzak sortzeko posibilitate handia dauka —eta Heideggerek esango zuen, grekoaren ondoren alemana dela filosofia egiteko gauza den hizkuntza bakarra... ez zuen euskara ezagutzen, gizonak, ezta euskal filosofoak ere, baldin ezagutzeko inor bazegoen...—.

Adibiderik xinpleena jarriko dut, *Katarina Blumen ohore galdua* elaberriaz zerikusia duena: gazteleraz ez dago aldizkari seriorik kazetaritza mailan, eta egunkariak ere hainbestean dabilta, alemanekin gonbaratuz, diot. Alemaniako jendeak, beharbada giroagatik edo ohituragatik izango da, edo eguraldiagatik, nik ez dakit zergatik den, baina astia hartzen du irakurtzeko, eta orduan pentsamendua tajutzeko orduan ere astia hartzen du, eta kazetaritza bera, hizkuntza bera ere, hemengoaren aldean, guztiz bestelakoa da, alde batera utzita, noski, eskandalozko kazetaritza: hori alde guztietan berdintsua izaten da. Hor esaldi apokaliptikoak hartzen du goia, behea eta erdia, ez da? Baina, bestelako kazetaritza normalean, han askoz ere ñabardura gehiago, informazio gehiago eta trinkoagoa ematen dizute.

Orduan, horrek esan nahi du, bestelako burubide bat dela, beste mundu bat dela. Orduan hori dena hona ekartzeko zailtasunak, ba, handiak izan ohi dira eta era guztietakoak: batetik, zure burua pentsamolde hartara ohitu behar duzulako, pentsatzen jarri behar duzulako. Adibide gisa jarriko nuke alemanez pentsatzen dagoen edo pentsatzera ohitua dagoen idazle bat: Jose Azurmendi. Konparatu Jose Azurmendiren artikuluak Alemaniara joan aurretik eta Alemanian bizi ondoren: estilo eta guzti aldatzen da; eta pentsakera, dudarik gabe, aldatzen da. Beraz, horrek zerbait esan nahi du pentsakera horren alde edo haren kontra, ez dakit: bakoitzak ikusiko du gustoko duen ala ez.

Haur literaturan, adibidez, ez dago itzultzeko hainbeste zailtasunik; baina, edozein modutan, beste mundu bat da, beste zibilizazio bat, beste ohitura batzuk dituzte, beste gauza batzuekin dibertitzen dira, etabar, etabar. Orduan, itzultzaileak bi aukera ditu: edo hori hona egokitu, edota hemengo irakurlea hartara ohitu, Alemaniako bizitzara ohitu. Nik, adibidez, nahiago dut hemengoa hartara ohitu dadin, ez eta nik liburu berri bat egin haren aitzakian, edo itzulpen egokitu bat egin. Gainera itzultzailea, nire ustez, lekuko bat da, beste ezer baino gehiago.

Nere gustoko zer itzuli? Nik ez dut begiratzen zein hizkuntzatatik itzuli behar dudan, gehiago begiratzen diot nire interesari edo eskakizunari: hau da: kanpotik etortzen zaizun eskabideari. Eta klaro, diruari, hor ez dago dudarik. Baina esan nahi dut nik gustora itzuliko nituzkeela italianotik zenbait liburu, adibidez: *L'avventura d'un povero cristiano*, Inazio Sillonerena. Oso liburu sinplea da, xumea, erdaraz ez dut nik ezagutzen, besterik itzulita badago ere. Gustora itzuliko nuke. Frantsesetik ere itzuliko nituzke beste batzuk, eta gustora literatura erdi klasikotik, etabar. Eta alemanetik ere bai. Batez ere orain arte Ekialdeko Alemania izan denetik; poesia, adibidez, oso interesgarria da, eta oso gutxi ezagutzen da.

Guzti hori, ordea, nori interesatzen zaio? Hor dago kokka. Nik sarri esan dut euskal itzultzailea nahiko umila dela, edo kontzientzia txarra daukan tipo bat dela. Baldin programa bat begien aurrean jartzen badiote, esan ohi dio bere buru umilari: «Beno, egin egin beharko da»... eta egin egiten du; eta sarri, bere gustoa alde batera utzita, ustez beharrezko omen dena eginez. Guzti horiek sartzen dira hor. Nere gustoagatik, nondik itzuli? Ba, edozein hizkuntzatatik; baina gustora, alemanarekin sentitzen naiz, hori egia da.

— *Alemanieratik autore desberdinen itzulpenak eginik, ba Böll, Pieter Bichsel, Hermann Hesse... Böllen liburua aitzakia dugunez, ze estilo ezaugarri ditu Böllen prosak, edo Hesserena edo beste batzurenak? Eta nola antzematen dira ezaugarri horiek itzultzaile berberak euskarara itzulirik? Alegia, itzultzaile berberak bateratu egiten ditu testu desberdinak? Nola jokutzen du prosa estilo desberdinen aurrean?*

Begira: dantzariak bezala izan beharko luke itzultzaileak. Eztei batetan musika taldeak joko dizu baltsa eta hurrengoan rocka, etabar, eta orduan, han jotzen denaren arabera dantzan egin beharko litzateke. Batzuk hobeto egingo dute dantzan, besteak okerrago.

Honekin esan nahi dut itzultzaileak bere lana oso seriotan hartzen badu, zeregin nagusiena jatorrizko estiloa imitatzea duela, ez kopiatzea —kopiatzea oso zaila da—, jatorrizko estiloari eustea. Adibide bat, alemanetik irten gabe: E.T.A. Hoffmannen ipuinetan esaldiak oso luzeak dira, borobilduak, erromantizismoan ohizko diren esaldi oso luzeak, etabar. Jakina: holako liburuak euskaratu nahi dituenak gutxienez irakurri behar du, ba, Agirre Asteasukoa edo Tartas... nolabait lehenagoko estilo horretara jartzeko. Gero saiatuko da hari imitatzen, hura jarraitzen, etabar. Gero, adibidez, Heinrich Böllen bi liburu daude euskaratuak: *Pailazo baten aburuak*, eta nik euskaratu nuen *Katarina Blumen ohore galdua*. Bi pertsona diferentek euskaratu ditugu liburu horiek eta guztiz diferenteak dira euskaraz, alemanez hain diferenteak ez izan arren. Nork duen arrazoi, beste kontu bat da, ze Heinrich Böllen estiloa oso direktoa da, Alemaniako kazetaritziatik hurbil dagoena; beharbada, erreflexiboa ere bada: badu halako sententzialismo moduko bat. Baina historiak kontatu egiten ditu. Buruan daukat beste liburu bat, *Fürsorgliche Belagerung* ('Asedio preventivo'), euskaratu gabea. Alemanez hori ikusi eta kontakizun kasik periodistikoa da berriro estiloz; estilo oso modernoa da. Orduan, hori jasotzea oso zaila da alde batetik, baina ez bestetik: esaldiak izan ere, ez dira hain luzeak. Edozein modutan, bere arazoak ditu, bai.

Holako gauzak badira, eta nola aldatzen den, hori zen galdera nagusia, nik idazle beraren bi liburu itzultzen baditut. Beno, bi egile desberdinena oso erraza da nola aldatzen den ikustea. Nik hortaz, esperientzia, helduen literaturan bi obra inportante itzuli ditut: Hermann Hesse eta Heinrich Böll.

Hermann Hesserekin gertatua: ni itzultzen hasi nintzenean, lehendik irakurria neukan *Estepako otsoa* famatua, eta lehen aldiz irakurri nuenean, uste nuen irakurri eta ulertu ere egin nuela. Gero hasi nintzen itzultzen, eta gaur galdetuko balidate Hermann Hesse

liburu horrek zer esan nahi duen, ba, esango nuke ez dakidala, ze Hermann Hessren liburu horren estruktura guztiz filosofikoa da eta, orduan, ba, estilo filosofikoa hartu behar duzu; baina heltzen da momentu bat, Hermann Hesse bera nahastu egiten dela, eta orduan oso zaila da, berak mantentzen ez duen estilo bat mantentzea. Orain, nola jasotzen diren estiloak? Ba, ahal den bezala: lehen esan dut, imitatuz, jatorrizkoaren moldaketa jarraituz. Nire ustez, hori da bidea. Eta horrela, itzulpenean ere igerriko dira jatorrizko estilo desberdinak, are idazle bakoitzaren estiloa.

—*Beste hizkuntzatan oso normala da itzultzaile bat nolabait autore baten espezialista bihurtzea: Euskal Herrian, ordea, ez dago horrelakorik. Horren aldekoa zara, aurkakoa, ze autore kasu horretan?*

Ba, begira: nik gustora itzuliko nuke, jo dezagun, Zola. Zergatik? Ba, ez niokeelako ezer galdetuko, gizona hilda dagoelako. Honekin esan nahi dut, beste hizkuntzen zabalkundea ez dagoela gurearekin konparatzerik. Guk ez daukagu, beharbada, ez beharrik ez posibilitaterik ere, gaur gaurkoz, idazle baten obra guztiak euskaratzeko. Eta orduan, deskuidoan, ez daukagu horrenbestearainoko beharrik itzultzailea idazle batengan espezializatzeko. Hori nik unibertsiteateko irakasleei utziko nieke, ez itzultzaileari, ze gure premiak beharbada larriagoak dira, beste era batekoak dira, eta beste merkatu bat daukagu, beste zabalkunde bat. Horregatik, agian, nahiko eta gehiegi dugu, baldin idazle inportante bakoitzaren obraren bat euskaratzen badugu, haren obra guztia guregana ekartzen ibili gabe. Gaur gaurkoz, diot. Bihar biharkoz, biharkoek erabakiko dute. Halere, biderik egingo balitz eta idazleekin beraiekin hitz egiteko modurik balego, gustora egingo nuke nik, gustora edozeinekin gainera.

—*Horren inguruan, beste galdera bat egin liteke: euskal itzultzaileak, gaztelera ere badakitelarik, zergatik ez dira gaztelaniara ere itzultzaile, eta horrela autore batekin espezializatu?*

Egia osoa esan behar bada, itzultzaile dexente dago euskara «nola hala» eta gaztelera «hala nola» dakiena. Gainera, gaztelera arazoak

Gaztelan konpondu beharko lituzkete. Eta, oraindik gehiago: euskaraz oso ondo moldatzen den bat, ez da hain ondo moldatuko, beharbada gazteleraz. Eta bukatzeko: euskal literaturak eta euskal itzulpenak gaur bizi duen egoerak ez dut uste autore batengan espezialista izango den jende beharrik duenik. Bizitzeko ateratzeko, baldin bada... orduan, ahalik eta hizkuntzarik gehienetara itzultzeko gauza den itzultzaileak, bizitza ateratzeko modua luke. Baina, nik ezagutzen dudala, itzultzaileak beste zenbait hizkuntzatatik, norberaren jatorrizkora itzultzen saiatzen dira, salbuespenak salbuespen.

— *Zuk esperiantziarik baduzu idazle bezala, kazetari bezala, administrazioko eta komunikabideetako itzulpengintzan, bai eta literatur itzulpengintzan ere: zer diferentzia somatu duzu esperientzia horien artean? Eta bestetik, alor guzti horietako euskarazko hizkuntz eredua finkatu gabe egonda, itzultzaileak asmatu egin behar du. Hori baloratzen da?*

Hasi gaitezen azken puntutik. Itzultzailearen lana, gure herri honetan, ez da baloratzen. Itzultzailea, badirudi, askorentzat azken pijoia dela, sorkuntza lanik batere ez duela egiten. Gainera, eskuak potortzen ez zaizkionez gero, mekanografo baten pareko erizten dute. Ikus, bestela, administraritzan lanegiten duten itzultzaileen kasua... eta batez ere, administraritzako sailkapenean duten maila, eta soldata. Beraz: itzultzailearen lana, askoren ustetan, alferren, ezgauzen lana da. Alferrik esan zuen Milan Kunderak Europaren batasuna itzultzaileek egin dutela, haiei esker sortu bait da European kultura amankomun bat... Ez dira enteratu, hara, gure administraritzazuzentzen dutenak.

Zeure galderan bertan dator itzultzailearen lana: «itzultzaileak asmatu egin behar du». Hizkuntzaren alor guztietan. Eta hori bilaka daiteke aurki euskararen beraren legami, baldin asmatzeko orduan euskararen jatorrizko indarrari eusten bazaio. Bestela, berriz, kutsaduraren ate bihur daiteke, zenbait kasutan ikus daitekeen bezala.

Administrazioa aipatzen duzu. Egia esan, administraritzako itzulpenak gehienetan ez du bost xentimo balio, printzipioz ez duelako

inork irakurtzen, eta oso sektoriala delako. Nik irakurri dudan itzulpenik politena karlistek egindako proklama bat izan da. Badira bost edo gehiago urte dei hori egunkarietan argitara eman zutela. Ez dut hura bezain adierazpen garbirik irakurri: lotsarik gabeko euskara zen, eta hori oso inportantea da.

Beste puntu bat ere kontutan hartu behar da administraritzaren alorrean: nere ustez, jende aurrera zuzenean doanari eman behar dio lehenasuna administraritzak, eta orduan hizkuntzak argia eta pedagogikoa izan behar du, lotsarik ez du izan behar euskara horrek, herriko jende xeheak erabiltzen duen hizkerari beldurrik gabea.

Euskarak ez du tradiziorik administraritzan; beraz tradizio hori egiten joan behar da, eta orduan horrek dakar pedagogia. Eta horrek beste puntu bat eskatzen du, oso inportantea: fitxategi on bat eta datu zentru on bat, alde guztietan beti gauzak berdin esan daitezen, ahal denean behintzat, lokalismoak eta zainduz. Adibide bat jarriko dizuet administraritzako euskara honi dagokionez: «Agua potable». Beno, itzulpen bat baino gehiago ikusiak dauzkatz: «Ur edangarria», «edan lasai» (oso ona, baina tabernan esateko, administraritzan beharbada ez). Baina badago beste itzulpen bide bat: «edateko ura», eta gero erantsi dakioke «ona» edo «txarra». Beraz, nere ustez, euskarak izan behar du garbia eta lotsarik gabea, itzulpena potable xamarra izango bada, esan nahi dut, norbaitek irakurriko badu.

Gero hemen kontutan hartu behar da euskaldunok daukagun narzisismoa, hau da: guk euskara maite egin behar omen dugu, eta ni ez naiz euskara maitatzearen aldekoa, euskaraz maitatzearen aldekoa baizik. Askok ulertzen du euskara garbia, lexikoaren aldetik garbia, eh? Beno, eta orduan problema da narzisismo horrek nolabait behar-tzen duela administraritzako jendea halako hitz ez dakit zein erabiltzera. Adibidez, gaur apenas inork erabiltzen duen euskaraz «denuntzia sartu», garai batetan denek erabiltzen zutena. Administraritzako euskaraz ez duzue sekula aurkituko. Zergatik? Ba, «denuntzia» ordez «salaketa» jarriko dute (salaketak bazuen euskaraz bestelako zentzu erdi peioratibo bat). Askozaz ere konnotazio gutxiago zeukan «denuntzia» horrek «salaketak» baino. Ba, ez: administraritzak

salaketa hartuko du, garbiagoa omen delako. «Akusazioa» hortxe dago: akusazioa nola esan behar da, berriro salaketa? Nere ustez, administraritzako euskarak lotsarik gabea izan behar du, beldurrik gabea.

Pasadizo txiki bat kontatuko dizuet. Diputazioan itzultzaile nintzela, Diputazioaren aurrekaldea garbitzen ari ziren, eta kartel bat jarri zuten gazteleraz: «Limpieza de fachada, perdonen las molestias». Eta neri ekarri zidaten euskaratzeko. Jarri nuen: «Aurrekaldea garbitzen ari gara, barka enbarazoa». Eta etorri zitzaidan bat segituan, euskaldun ustez peto-pettoa: «Baina nola jarriko dugu ba 'BARCA ENBARAZOA'? Pentsatuko dute diputatu guztiak hemen larrua jotzen ari garela». Eta erantzun nion: «Aizu, horrek esan nahi du gazteleraz pentsatzen duzula, ze 'enbarazoa' euskaldun peto batentzat da traba. Ezin jarriko dugu «asketsi ez dakit zer». Klaro, hark hizkuntzaren lotsa zeukan, hain zuzen ere narzismo horrengatik. Esan nahi dut, lotsa hori, eta beldur hori eta narzismo hori galdu egin beharko lirateke administraritzan hizkuntza bera ulertzeko modukoa izan dadin, ze baserritar bati zenbait liburutan esplikatzen diote behiak nola jeitzi behar diren, eta berak azkeneak ez daki behiak erroak dituen ere, erraperik duen behiak, enteratu gabe gelditzen da. Esan nahi dut: ez du ulertuko gauzarik arruntena, zergatik? Ba, purismo eta narzismo horrengatik.

Gero, komunikabideak aipatzen dituzu. Komunikabide mota asko dago, denak zaku berean sartzeko: irakurtzekoak, entzutekoak edo esatekoak, etabar... Edozein modutan, komunikabideetan ere gauza beretsua: ez dago fitxategirik, ez dago datu zentrurik, ez dago estilo libururik (ari omen dira bat egiten). Batzuentzat estilo liburua da bakarrik, ba, «terrorista» ez dela esan behar, esan behar dela «gure mutilak»... Estiloa ez da hori bakarrik: esaldiak nola tajutu, lehenasunak nola jarri, sintasiak ze bide ematen dizkizun, etabar.

Kazetaritzako hizkuntzan ere ikusten ditut erdararen imitazio handiak: sustantibaziorako joera aditzean adibidez, perpausak ez bukatzea, eta guzti hori, hain zuzen da erdararen eragina. Areago, albisterik gehienak gazteleraz sortzen bait dira, haren jarraipen

zehatzegia egiten da, esamoldeak ere hari kopiatuz. Kazetaritzak, gainera, bizitzako alor guztiak hartzen ditu, eta orduan bizitzako alor guztietako datuak jaso behar dira. Baina komunikabidearen lehen eginkizuna komunikatzea da, berria esatea. Orduan horri eman behar zaio garrantzia, eta horri ematen ez bazaio, edo hori nahiko aldrebes egiten bada, ba... esan nahi dut, albiste bat, adibidez, esaldi bakar batean eman daiteke: «*200 kilo hatxis zeramatzan bikote ezkongabe eta haur bat zuena, haurraren zapietan bere droga ezkutatzen zuena, atxilotu dute, 1.000 kilometroko karrera baten ondoren, bi polizia mainguk*». Eman liteke esaldi oso batean, baina orduan galdu egiten zara guztiz, ezta? Orduan, hor ere bilatu behar da eredu bat nahiko garbia, enuntziazioa garbi emango duena, labur emango duena eta datu asko galduko dituen, ze gero etorriko bait da datuen esplikazioa, datu horiek zehaztuz. Oraindik, batez ere hitzegin behar den komunikabideetan, arazo larri bat dago konpontzeko: zein da euskara hitzeginaren eredu? Edo hobeto esan: zein da jendaurrean irakurtzeko euskara eredu? Gogora, adibidez, jendaurrean irakurriak zitezen idatzi zituela Agirre Asteasuokoak bere lanak. Sermolari batek, jendaurrean hitzegiten duela... eta bertso aurkezle batek jendaurrean hitzegiten duela...

Alor pribatua, guztiz bestelako alor bat da. Horretan, idazlea eta itzultzailea berdin jarriko nituzke. Gauzak aldatzen doaz eta galtzen doaz gauza eta ohitura asko. Gogoan daukat nola behin batek kontatzen zidan *Garoa* irakurtzen ari zela, lehen esaldietako batean aurkitu zuela «azpantarrak». Nork daki gaur hori zer den? Nik bai, baserrian jaioa naizelako. Deskuidoan, mendizale batek ere jakin lezake, baina noski, nik XIX mendeko literatura euskaratu behar baldin badut, jakin egin behar dut. Ezin hasiko naiz esanez «*izara batekin azpantarrak egin zituen*», edota esanez «*egin zituen oihalezko tira luzeak, zeintzuk lotzen diren bernean goitik behera edo behetik gora bernea babesteko*» etabar. «Azpantarrak» jarri eta irakurleak ulertuko beharko luke zertzu diren, edo hiztegian begiratu beharko luke. Baina nik holako hamar hitz segidan jartzen baditut, denak ulergaitzak, jai daukat. Horaziok aspaldi esan zuen, hitz zaharrak ere sartu behar direla, baina leku jakinetan, testuinguruak haiek argitzeko moduan.

Horrek, halere, beste auzi bat dakar berarekin, hau da: hiztegia galdu egiten ari gara edo galtzen dugu mila arrazoiengatik. Hau da, kultura bat uzten ari garela, eta kultura hori galtzen ari garela, kultura baten historia galtzen ari garelako. Euskaraz, tradizio hori jasotzen eta gure testu liburuetan ematen ez dugu asmatu. Hau dena, atzera begira. Aurrera begira, ordea, premia berriak datoz: txip bat edo kilobit bat datozkigu, eta horiekin zer egin... Beste adibide txoro bat jarriko dut: Euskalerrian oraintsu arte jendea «markak hausten» saiatu izan da, orain aldiz «errekorrak jartzen» ari da, edo «batitzen». Klaro, hori alferkeria pixkat ere bada. Baina biak, lehena eta gaurko eguna, kontutan hartu behar dira, eta idazle batek jakin behar du non, noiz, nola sartu.

—*Hiru galderako andanatzko bat, pixkat itzulpenak duen eraginari buruz. Batetik, itzulpena jatorrizko testutik egin behar omen da: zenbateraino da hala? Bestetik, zergatik perzibitzen den euskal itzulpena, itzulpena on zein txar, arrotzasunez, eta zergatik ez den gauza bera gertatzen gaztelaniazkoarekin, itzulpena txarra izanda ere? Bestela esanda, zer gertatzen zaio itzulpen irakurleari bi hizkuntza horien aurrean? Eta gero, hirugarrena: jakinik literatur berpizkunde baten oinarrian itzulpen ahalegin handi bat badagoela, zenbaterainoko eragina izan du orain arteko itzulpenak euskal literaturan, azken bolada honetan batez ere, eta itzulpenak zein ikuspegitatik izan du eragina? Eta gero, zeure esperientziagatik, nolako eragina izan du zeure prosan edo zeure poesian zeure itzulpengintzak, alegia, aldi berean autore eta itultzaille izateak?*

Lehenegoari buruz, zera esango nuke: nik bost edo sei hizkuntza dakizkit, eta horietaz aparte beste hogeitaz hizkuntzatarako gauzak irakurri ditut. Orduan, azken batean informazio hori ekartzen dizuna itultzaillea da. Beraz, jatorrizkoaren hori aitzakia izan liteke euskara baino hobeto gaztelera dakienarentzat. Baina, zer egin behar du halakoak, txinoaren aurrean? Bat jatorrizko testuetara mugatzen bada, ba, gizarajoa bera: mugatuko da oso lurralde txiki batera. Hori alde batetik. Bestetik, irakaskuntza guztia itzulpenean oinarritua dago: hori jakin egin behar da. Nik, adibidez, filosofia ikasten badut,

Alemaniakoa, Errusiakoa edo Txinakoa edo Greziakoa edo Mesopotamiakoa, guzti horien berri ingelesez edo euskaraz emango didate, filosofia euskaraz egiten badut, baina irakasleak itzulita era batera edo bestera.

Bigarren kontua da Ortega y Gasseten teoria: itzulpenak beti itsusia izan behar du, eta itzulpenik onena da itsusia. Jakina, nik testu bat bere sakontasun osoan ulertu nahi badut, haren konnotazio guztiak jaso nahi baditut, lehenik irakurleari eman beharko dizkiot hitz bakoitzaren konnotazio guztiak hiztegi moduko batean. Dударik ez dago itzultzaileak hainbat hitzen artean, hautaketa egin behar duela. Baina hautaketa hori egiten du batean galduz eta bestean irabaziz, eta kultura normal batez ari naiz, eh? Ezin hasiko naiz esanez, adibidez, nola itzuliko nieke nik eskimalei «etxea», Ebanjelioan esaten den bezala: «harrizko oinarrien gainean eraiki behar da etxea, haizeak eraman ez dezan», eskimalek harria etxea egiteko erabiltzen ez badute?

Kasu bat aipatzearren: Bashevis Singer, Nobel saritua, nik gustoko dut oso tipoa. Jidixez idazten du, gaur apenas hitzegiten den hizkuntza batean. Baina, berak idatzi ahala, ingelezera itzultzen diote eta guk dauzkagun itzulpen guztiak ingletetik eginak dira. Horrek esan nahi al du Bashevis Singer ez dudala nik ezagutzen? Lupa batekin joango banintz, deskuidoan akats pila bat aurkituko nizkioke itzulpen horiei, baina ez neukan beste biderik. Beraz, alde horretatik, jatorrizko hizkuntzaren hori, nolabait, ahal bada bai; ezin bada, ezin da.

—*Hor euskara nola tartekatuko zenuke?*

Esate baterako, orain *Obabakoak* eta hainbat ari dira euskaratik gazteleratzen, eta gero gazteleratik beste hizkuntzara egingo dituzte, beste erremediorik ez dagoelako. Adibidez, begira gaztelera zein hizkuntza indartsua den. Ba, Dostoiewski guztia frantsesetik dago itzulia; orain ari dira errusieratik zuzenean itzultzen, baina orain arteko itzulpen guztiak frantsesetik eginak dira, eta haiek irakurri nituen nik. Horrek esan nahi al du, nik ez dudala ezagutzen Dostoiewski? Eta orain, buelta emanez: euskaratik erderara egiten

dena ez da euskarazkoaren pareko euskaldunontzat. Klaro, norbait interesatuko balitz Unamuno Kierkergaardekin interesatu zen bezala, ba norbait hori saiatuko da euskara ikasten, Unamuno daniera ikasten saiatu zen bezala, jatorrizko testua irakurtzeko. Gainerakoak, pertsona normalak gara gutxi gorabehera, eta orduan gutxi gorabeherako itzulpen horiekin konformatu behar dugu jakinaren gainean, batez ere itzultzaileok dakigulako akats eta bestelakoak badaudela, baina komunikazioa ez da bakarrik zuzenean entzuten dena, baizik eta mezulariaren bidez jakiten dena.

—Baina hor badago beste gai bat nik galderan planteatu dudana: hain zuzen ere, zergatik kanpoko autore baten aurrean euskal irakurleak sentitzen duen euskal itzulpena arrotz eta gaztelaniazkoa natural.

Beno, hor arazo bat ere badago. Hau da, sarri euskarazko itzulpena irakurtzen duena kritikoagoa da. Batetik, nik itzulpen bat irakurtzen baldin badut, ba, bi begirekin irakurtzen dut: begi bat normala, enteratzeko, eta bigarren begia daukat, ba, «koño, honek ere hau bota dik ba, berriro joan zaiok ba hori» esateko. Hau da, hizkuntzari berari eta mezuari begiratzen diegu. Erdaraz ez daukagu horrenbesterainoko problemarik. Ez gara hain kritiko, ohitura handia ere badugulako. Euskaraz, beste bigarren begi hori daukagu: ondo esana dago, gaizki esana dago. Izan ere, gu bezalako jendearentzat, syntaxiari edo euskararen txukuntasunari, ez dut esango edertasunari, txukuntasunari begiratzen diogun jendea baldin bagara, holako gauzek begietan kolpea ematen digute, harrikada bat bezala da guretzat, eta orduan ia liburuak eskutik erori egiten zaizkigu, eta erabakitzen dugu: «nahiago dut erderazkoa irakurri».

Eta gero badago bigarren puntu bat, nahiko kontutan hartu beharrekoa: deskuidoan itzultzen diren liburu asko eta asko dagoeneko irakurriak ditugula beste hizkuntzaren batean, eta orduan bigarren buelta egitea ez ote den guretzat penitentzi moduko bat, boluntarismo esaten zitzaion lehen, garai batean: egin egin behar da eta egin egiten duzu, eta izugarrizko pazientziarekin hartzen duzu, eta orduan ez zara ari irakurtzen gozamenerako, bigarren begiaz ari zara irakurtzen, boluntarismo horretan. Horrek asko eragozten du.

Beste kontu bat, guztiz bestelakoa gainera, izango da liburu horiek lehendabizikoz euskaraz topatuko dituztenentzat, eta horrek izugarrizko erantzukizuna sortzen dio itultzaileari, hori bai. Eta hortan, nik aipatuko nuke zuzentzaileen problema ezinbestekoa dela, derri-gorrezkoa dela: orain ikastoletatik gora datozen hauek, edo institutuetan dabilten hauek, atzerriko literatura euskaraz irakurtzeko posibilitatea izango dute, eta deskuidoan irakurriko dute itzulpen txar batean, eta horretarako eskubiderik ez dago. Hor bai egin behar dela edo dugula ahalegina, galdutako belaunaldiok, hau da, formazio guztia gaztelaraz, edo frantsesez edo beste hizkuntzaren batetan jaso dugu guk, formazio guztia eta informazio guztia, eta beraz euskararako, euskaraz informazioa jasotzeko kasik galduta gaude gu. Artea, poesia eta holako gauzak, ipuinak eta sorkuntzazkoak gehiago, gustorago bezala hartzen ditugu, baina ez itzulpenak. Eta ahalegin guztiak egin behar ditugu hurrengoei obra horiek ondo ematen: hori nere ustez, inportantea da, nik behintzat hala ikusiko nuke. Eta hirugarren galdera?

—Jakinik literatur berpizkunde baten oinarrian itzulpen ahalegin handi bat dagoela, zenbaterainoko eragina izan duen orain arteko itzulpenak euskal literaturan, zein ikuspegitatik izan duen eragina, eta, gero, esperientzia pertsonal bezala, itultzaile izateak zenbaterainoko eragina izan duen zeure prosan eta literaturgintzan, zeren bidez.

Beno, hasiko naiz azkenetik. Neretzat itzulpenak garrantzia handia izan du espontaneitateetik ihes egiteko. Bueno, esan nahi da: jatorrizko testu bat datorren bezala egiten duzu, eta euskaraz ere igual egiten duzu eta zailtasunak saihestu egiten dituzu, ihes egiten duzu, eta itzulpenak orrialde bakoitzeko berrehun bider sartzen zaitu zailtasunetan, eta horiei aurre egin behar zaie. Orduan itzulpenak neri, itultzaile izateak eta lanegiteak ez bakarrik eman dit hiztegiaren aldetik aberastasun bat, sintaxiaren aldetik, euskararen beraren posibilitateen aldetik edo euskara hautsi beharraren posibilitateen aldetik, bide eman dit ba pentsatzeko euskal gramatikak dituen salbuespenak, salbuespen direla erabiltzen direlako, eta beraz, erabiltzen badira, hain zuzen garrantzizko direla. Neretzat guzti hori oso positiboa da.

Orain, itzulpenak euskaran eta euskarazko sormenean zenbateko eragina izan duen, nik ez dut ikusi eta uste dut izango duela nolabait itzulpenen altxorra normalduko denean, eta hor formatzen eta formatzen ari den jende hori, nolabait eta seguruenera, euskarazko testuak irakurtzen eta irakurriz heziko denean. Orduan posibilitate gehiago izango ditu. Egia da itzulpena legamia bezala izan dela sorkuntza batean, gazteleraren historia ikusi besterik ez dago hortaz jabetzeko. Nik euskarazkoari ez diot ikusten oraingoz. Adibidez, Eneida euskaratua dago, baina zenbatek irakurri du? Utzi dezagun itzulpen hori ona den, txarra den. *Odisea* ere euskaratua dago, eta beste mila gauza. Zenbatek irakurri du hori?; are, zenbatek daki itzulita dagoenik ere? Zenbatek kritikatu du itzulpen hori? Nik horren eragina ez dut ikusi. Esango nuke euskaran itzulpen batek izan duela eragina, hizkuntza guztietan bezala: Bibliak. Kenpisak aparte. Kenpisaren 32 itzulpen bada guxtienez. Eta Astete; horren erreakzio bezala etorri zen Manuel Lekuonak eta egin zuten Kristau Ikasbidea. Baina horrek beste esplikazio bat badauka. Dotrina, adibidez, nere ustez, guztiz euskara puristan egin liteke. Zergatik? Dotrina ez bakarrik buruz ikasten delako, baizik eta maisu batekin ikasten delako, eta hark argibide onak ematen baldin baditu, ba, bale: edozer gauza ikasi liteke. Orduan, aipatzen diozu haur bati Jesukristoren batasun «hipostatikoa». Zer da hori? Hitz greko bat da, eta hau eta bestea esan nahi du. Klaro, esplikatzeko duzu hitza eta edukia eta ulertu egingo dizu, «perimetroa» ulertzen duen bezala. Esan nahi dut, halako mila kontzeptu esplikatu egin daitezkeela. Baina, bestela nik ez dut eraginik somatu. Edota beste zerbait gerta liteke, lehen ere aipatu dudana: itzultzen diren libururik gehientsuenak guk jatorrizko edo gaztelerazko edo frantzesezko itzulpenen bidez irakurriak ditugu, eta orduan, esaten nuen bi begi ditugula liburuak irakurtzeko, bata enteratzeko eta bigarrena daukagu guk, ba, «hau gaizki dago, haun ondo dago» esateko. Eta adibidez, nik Hölderlin alemanez irakurria badaukat, zertarako irakurri behar dut berriro euskaraz, ez bada kuriositatez?

Galdera bat egingo nizueke nik: «*ser o no ser, ésta es la cuestión*». Esan nahi dut, testu hori guztiok erderaz jaso duguz; gero

kultismo piska batekin jaso dugu «*To be or not to be*». Bueno, hori guretzako ez da ezer, baina «*Ser o no ser*» bada zerbait. Nik horregatik esaten nuen lehenago, ondoren datorren jendeak memoria egingo duela, eta «*Ser o ser*» ez dutela esango, baizik eta «*Izan ala ez izán*», edo ez dakit zein itzulpen emango dioten. Hori jasoko dute beren ikasketak normaltasunez egiten badituzte. Hori bat. Gu horregatik, nere ustetarako, itzulpena irakurtzeko belaunaldi galdua gara, guk geure erreferentzi mundua literaturan gazteleraz egin dugu gehiena. Eta orduan, neretzat garrantzi izugarria du egingo diren itzulpen horiek izan daitezen oso ondo tratatuak, zehaztasunez tratatuak, zuzentzaileak behar ditugula edo irakurle mahai bat behar dugula, esango dizuna: «hau ez dago ondo; nik ez dizut esango nola esan, baina hau ez dago ondo, eta hau landu egin behar da, hau argitaratzeko eskubiderik ez dago, hau nik ez dut irakurriko». Hortik zerbait gehiago atera behar da, begiratu batez ere gerokoen, gure ondorengoen memoria hori benetan ona izan dadin, ze, bueno, nik ez dut adibiderik jarriko, baina badaude itzulpen batzuk guztiz kriminalak eta literatur itzulpen bezala ematen direnak. Ez euskara dira eta, beraz, ez literatura dira. Jatorrizkoak literatura dira, baina euskaraz ez dira literatura. Hau da, oker pila bat, bata bestearen atzetik aguanta ezinezkoa. Literatur itzulpenak literatura izan behar du ezer baino lehen. Badago jende bat aditz bat zuzen botako ez dizuna eta ez sartu potentzialetan, eh? Eta asko ez dira literatura eta ez dago eskubiderik.

Lehen esaten genuen bezala, literatur memoria bat egin behar dutenen artera pasatzeko, ez dago eskubiderik. Eta, klaro, guri, eta orain nire arlora sartzera noa, neri etxera deitu didate batek baino gehiagok galdezka: zergatik ez diguzue eman munduko literatur itzulpen honetan, edo zergatik utzi duzue obra hau eman gabe? Eta erantzuna, esan diet: begira, gure ustez neurria ematen ez zenutelako. Eta nik aitortu behar dut ez zutela neurria, gutxienezko neurria ematen. Bazirudien batzutan ez zutela testua bera ulertu ere ulertzen, eta beste batzutan ulertu bazuten, euskararik ez zekitelako, eta horrek ezezkoa beste tratamenturik ez dauka. Lehen esan dudana bezala, memoria osatu behar duten horiengana edo beren kultura egin behar duten horiengana halako testu bat nik ezin dut pasatu. Horregatik,

bati baino gehiagori esan zaio: «Bai, itzuliko duzu, baina orraztu on bat behar du honek». Oharra jarria dago azpian. Horrekin zer esan nahi genuen? Beno, ba, hau itxura batean dago, baina oraindik beste pausu bat emango balu, honek asko irabaziko luke, asko hobetuko litzateke testua. Ez genuen horrela jarri, esanez bezala, «mutilak, hemen munduko literatura euskaratu, eta literatura bezala euskaratu behar baldin bada, jar ezazue mahai bat esango duena 'bale, hau bai, pase' edota esango duena 'hau ez dago ondo'». Nik nere liburuak beti pasatzen ditut beste norbaiten eskutatik eta ez diot galdetzen nola jarriko zukeen, ez, ez diot eskatzen hori; eskatzen diot zalantzarik baldin badu, jartzeko azpian, alboan, gainean edo nahi duen lekuan seinale bat, adieraziz hura, bere eritzian, ez dagoela ondo, eta gero ni saiatuko naiz hura lantzen. Baina berak emango dit pista, nik izan ere nere modura irakurtzen bait dut nire itzulpena, baina ez dakit besteak nola irakurriko duen. Orduan, beste norbaiti pasatzen diot. Edo ezagutzen ditut gaur sustantibazioarekin egiten diren tranpak. Nik badakit tranpa horiek egin daitezkeela eta pase emango lidaketela. Baina nere buruari ez diot barkatzen halakorik.

—*Esan dudanean, literatura berpizkunde askoren oinarrian itzulpen saio bat badela, adibideak multiplika daitezke, Tibeteko Rampo erregearengandik hasita...*

Bai, baina nik uste hori bi aldetatik gertatzen dela: batetik, esan duguna: memoria, memoria literarioa handitzen eta zabaltzen dela, eta horrek bi ondorio ditu: alde batetik teknikak ugaltzen direla eta eredu literarioak zabaltzen direla, eta gero ondorioz bien konbinazioa. Ikusi besterik ez dago: literatur berpizkunde askoren oinean dauden autoreak itzultzaileak dira: Goethe itzultzailea zen, Diderot itzultzailea zen, Pavese itzultzailea zen, Fray Luis de León ere bai. Hegoamerikan ere, idazle asko itzultzaileak dira. Orduan pentsatu behar da ea zer gertatzen zaien itzultzaile horiei literaturan halako berpizkunde eragileak izateko. Eta nik uste dut, horiek behartuta daudela ia kontzeptualizazio literario bat itzultzera, eta, beraz, beren pentsamendu hori, beren memoria hori eta beren teknika horiek denak zabaltzera, eta gainditzera. Eta horrela pertsona entrenatuak sortzen dira

itzulpenari esker, pentsamendu oso fin eta xehetu bat ematera behartuta daudelako, literatur itzultzaile kurioso xamarrek baldin badira behintzat. Eta beste aldetik, ereduak zabaltzen dira.

Nik uste dut, horrek dobleko eragina izan dezakeela gure artean. Nik ez dut dudarik egiten euskal literaturaren berpizkundearen oinarrian, berpizkunderik gertatzen bada, itzultzaileek beharko dutela izan, baina itzultzaileak gainera bi zentzutan: itzultzaile eta literato. Orduan, tipo horretako pertsonajeak beharko ditugu dexente, eta gainera euskal literatura autonomoa izango bada, iturburu askotako itzulpenak beharko ditu, ze guk ez dugu ahaztu behar gure memoria literarioa gaztelaniaz daukagula oraindik, eta gure itzulpenak beste hizkuntza batzutatik egiten baditugu, gutxienez obra horiek itzultzen ditugunean, obra horietan dagoen memoria literarioa guk landu egin behar izaten dugu eta lantzen dugunean obra hori, memoria hori behintzat zabaldu egiten zaigu. Orduan, euskal berpizkunde literario autonomo bat izango bada, iturburu askotatik hartutako memoria literarioak behar ditugu. Nik uste dut kontzeptu hori oso inportantea dela gaur egun berpizkunde baterako, itzulpen ahaleginak egingo baditugu. Eta horren lekuko Errusia daukagu. Han bi korronte jarri ziren aurrez-aurre: mendebalzalea eta autonomoa: Afanasiev eta Dostoiewski. Bata Frantziaren eraginpean, eta horrek esan nahi du frantsesez irakurtzen zuela; baina frantsesa Errusiako gorte guztian hitzegiten zen eta intelektual eta intelektualtxo guztiak zekiten. Beraz, hor bazegoen ernalketa bat, kanpotik etorria, eta horrek izugarritzko eragina izan zuen. Noski, Errusiako literatura esan ohi da Gogolen *Kapotetik* sortu zela, eta egia da. Beste batek ordea aitortzen du Errusiako literatura XVI mendean monje batek egin zuen ipuin eta kanta bildumatik sortu zela. Eta biek dute arrazoi. Baina, Gogolen *Kapotea* irakurri eta Frantziako zenbat aztarna ikusten dira? Ba, pila bat.

Euskaraz ere nere ustez, gauza beretsua. Beste adibide bat, Errusiako hau ere. Boris Pasternak oso gustora irakurri dut, baina haren poesia irakurtzeko zoria izan dut, askok irakurri ez duena. Ba, Errusiak izan duen itzultzailerik onentsuena izana da Boris Pasternak: Goethe, Calderón de la Barca eta beste hainbat itzuli zituen. Orduan,

horrek zer esan nahi du? Ni seguru nago, euskaraz ere itzultzaileak berak izan beharko duela nolabait ernalketa emango diona. Horregatik azpimarratzen nuen nik itzulpen ona, zer nola-halakoa egiten badugu itzulpena, batetik galduko dugu XVI mendeko monjearena Errusian, hau da: galduko dugu euskara, eta galduko dugu bigarrena, hau da, kanpotik datorkigun ernalketa.

Norbaitek esan du «argot berri bat sortu behar da». Non puñetatik sortuko dugu guk argota, inon ez bada hitzegiten euskara? Hiriko euskara: hiriko euskararik ez dago, euskara dago. Eta gero ikusiko dugu hiriko gauzak eta bizikizunak nola egiten eta nola adierazten ditugun. Horregatik, itzulpengintzak ernalketa izango du ona baldin bada. Eta horretarako taldeak behar dira, «Toledoko eskola» behar dugu, talde bat, eta talde bat konjuntatua, eta, bide batez, ondo ordaindua.

Lehen ere, hemen norbaitek aipatu du itzultzaile asko gazteak direla, eta nik zera esan behar dut: gazte izatea ez dela akats, kultura falta bai ordea. Eta kultura falta izugarria dago itzultzaileen artean, baina izugarria, izugarria. Beno, kultura falta, esan nahi dut, orohar, eh? Igerri egiten da badagoela jende bat itzultzen jarri dena eta hizkuntzari berari proportziorik hartzen ez diona. Astakeria bat esatera noa, baina esan egingo dut: jende bat badago euskal filologia egin eta bost urte alferrik galdu duena. Ikasi duen gauza bakarra da «eiki», eta hori jarriko dizue goian, behean eta erdian, eta esaten duzu: «Oh, hitz polita!» Filologian ikasi dute eta hala jarri dizue «eiki». Eta zeure buruari esaten diozu, disimuloan badaezpada ere: hau filologiatik pasatua da, baina ez daki besterik, ez dio testuari tonua ematen, eta gero gainera ez dute ulertu ere egiten. Beno, eta hala mila. Eta gero, bestelako mundu batzuk, bestelako erreferentziak, historia aldetik edo herri baten kulturatik, etabar, ez dituzte ezagutzen. Hizkuntza batzuk jakiteak laguntza handia eskaintzen du itzultzen hastean: erreferentzia puntu asko dituzulako. Eta horrela, hizkuntza bat bakarrik, euskara eta beste hizkuntza bat bakarrik dakien jendearen artean igertzen da batez ere: peligrasoak izan daitezke horiek, konparazio bide asko falta zaizkielako.

—*Zehaztasun gehiagoko gauzatan sartuz, aipatzen zenuen zuzentzaileen edo irakurketa mahaiaren figura. Nik uste dut, denok ados gaudela Euskalerrian...*

Ez, ez... Nik ez dut esaten zuzentzaileak gaizki itzultzen duenari zuzendu behar dionik, baizik ondo itzultzen duenari hobeto itzultzen lagunduko dion zuzentzailea, Homero siestatik esnatzen duena. Baina, Euskalerrian itzultzailearik gehientsuenak, nik dakidala behintzat, horren aurka daude, batez ere zuzentzaile edo irakurle hauek nola ordaindu erabaki gabe dagoelako. Orduan, nolabait erabakiko balitz, erakunderen baten aldetik edo, momenturen batean horrelako zerbait martxan jarri behar dela, eta lehen maila Itzultzaileen Elkarteari gerta dakioke hori, posibilitaterik ba ote legoke irakurketa mahai hori sortzeko? Nik ez dut ikusten, gaur gaurkoz, biderik. Borondate politikorik ez dagoelako. Borondate politikoa behar da, eta borondate politikorik ez dago gauza onak egiteko baliapideak jartzeko. Badago gauzak egiteko, hau da, eskaparatea prestatzeko, baina eskaparatean erakusten den horren kalitatea ziurtatzeko ez, euskarari dagokionez. Ez diote garrantziarik ematen zuzenketari, eta ez dakite gainera zuzenketa hori nola antolatu behar den, nola ordaindu behar den, nork ordaindu behar duen eta nori kendu behar zaion zuzenketak egiteagatik. Dirudienez, itzultzaileari kendu behar zaio proportzio batean, zenbait editorialen kontratuetan azaltzen denez.

—*Bueno, baina kasu honetan borondatea ez legoke administratzaileen esku.*

Begira, borondatea, borondate ona gauza bat da, eta inoren kontuak irakurtzeko penitentzia hartzea beste bat. Ordainketa da problemetako bat. Mahai bat jarri behar baldin bada, jarri beharko da, urte baterako adibidez. Hauek izango dira urte honetan mahaiko eta horiek pasatuko dituzte liburu guztiak eta horiei pagatu egingo zaie. «Nihil obstat» berri bat, esango du norbaitek... Nik ez dut ezetzik esango, baina itzulpegintzari bestelako kategoria bat emango liokeela, ez dut zalantzarik egiten. Klaro, baina horretarako borondaterik, ez dut nik inondik ikusi.

—*Halere, nik uste dut hor beste zerbait sartzen dela jokoan, eta da: nor ausartzen da itzultzaile bati esaten «hori ez dago ondo»?*

Begira, neri behintzat ausartu zaizkit. Eta nik ez dut txarrez hartu. Eta ez pentsa: dagoeneko ez naiz oso gaztea ere. Klaro, zuk esaten baldin badiozu: «Hi, orrialde hau, zero; orrialde hau, zero», eta, klaro, lehenengotik hasi eta azkeneraino dena zero jartzen badiozu, zero izango da, eta hori ez zaizu berriz etorriko. Baina, itxurazko itzultzaile batek, esaten baldin badiozu: «Hau hik ulertuko duk, nik ez...», zure irakurtzeko modua eta itzultzailearena bat ez datozelako —eta inor irakurle ona mundu honetan baldin bada, itzultzailea da—, orduan itzultzaile txukun horrek kaso egin eta behar diren zuzenketak egingo ditu. Zuzentzaileak ez du zergatik esan behar: «Hau hola jarri behar da», ez: arrasto bat, seinale bat jartzea aski du, galde ikur bat: hau eta bestea zuzendu ditzala.

—*Pasa gaitezen hiztegiatara. Ibon Sarasolak esaten du behin galdetu ziotela ea ze hiztegi erabiltzen zuen itzultzeko, eta esan zuen Plazido Mujikarena. Eta ez nago seguru, baina uste dut esan zuela bakarra zelako. Zer esan dezakezu honetaz?*

Bueno, hiztegiaren arazoa. Gazteleratik euskaratzen ez duenak ez du hiztegirik. Alemanetik euskarara ez dago. Euskaratik euskarara ere apenas. Gazteleratik euskarara bakarra dago: horretan arrazoi osoa du Ibon Sarasolak: Plazido Mujika. Baina ez frantsesetik, ez besteetatik dago: inglesetik egiten ari direla uste dut... eta oker ez banago, Tagalo euskara ere izan behar du, baina Filipinetan.

Hiztegiaren erabilera da, ordea, kontua. Hara nire jokabidea. Hiztegiak ematen dituen hitzak ez dira sarri ordezeko edo itzulpen zuzenak eta beteak. Aproximatiboak dira, gutxi gorabeherakoak sarri, eta hiztegian hitz bakoitza azkeneraino irakurri behar da: oso osorik guztia. Eta hiztegi horrekin ez dago konformatzerik; gero buelta eman behar diozu, alderantziz begiratu behar duzu, euskaratik erdararakoa, ea ordezekoak balio duen edo ez. Eta gero gainera jakin behar da zein testuingurutan erabiltzen den. Adibide txiki bat: zapia edo oihala. Denok ezagutzen ditugu bi hitzak. Ba, begira, oihala, adibidez, mukiak kentzeko ez da erabiltzen, eta zapia bai.

—*Katarroaren tamaina...*

Bai, baina bi hitz dira, batzutan nahastu litezkeenak, oihala eta zapia. Mahaia garbitzeko, zer erabiltzen da, oihala ala zapia? Jeneralean zapia erabiltzen da, baina mahaia estaltzeko ez da zapia erabiltzen, oihala baizik. Beno, ba, badira halako hitzak batek ondo ezagutzen dituenak, baina, halere, batzutan, erabilera aztertu egin behar da hiztegitan.

Alemanetik eta itzultzen dugunok, lehendabizi alemanetik gaztelerarakoa ikusi behar dugu, eta ondoren gazteleratik euskararakoa, eta ondoren euskaraz begiratu behar dugu ea konforme dagoen. Eta jakinaren gainean egonda ere, komeni izaten da begiratzea, ez ziurtatzeko bakarrik, norberaren buruari argumentuak emateko ere bai. Eta gero testuaren tonuan nola datorren ikusteko. Ba, adibidez, jarriko dut modan dagoena «*indartsuki eraso zion*»; badakigu —**ki** hori ondo dagoela. Baina «*indartsuki*» ordez, «*indarrez*» esan zitezkeen, edo «*indartsukiro*». Hori guztia begiratu egin behar da, eta hiztegia ez bakarrik ematen dizu hitzaren esparrua, baizik hitzen posibilitateak eta trukeak, sinonimoak, erdi sinonimoak edo antonimoak ematen dizkizu, etabar. Guzti hori jaso behar da, eta jasotzen ez bada, jakin egin behar da zergatik ez den jaso behar. Adibidez, jende asko dago begiratu ez duena «*bera*» eta «*berdin*». Neri galdetzen didatenean «*bera*» eta «*berdin*» artean, zein alde dagoen, esango dut: «*Ba, begira, ipurdia paper berdinarekin garbitu liteke, baina paper berarekin peligrrosoa da*». Adibideak milaka dira.

SINTESIS

Entrevista con Pello Zabaleta

En este artículo se entrevista a Pello Zabaleta, galardonado este año pasado con el premio de traducción del País Vasco por su versión de *El honor perdido de Katharina Blum*, de Heinrich Böll. Al inicio de la entrevista comenta cómo surgió la idea de traducir esta obra, y pasa más adelante a tratar las particularidades de la traducción del alemán al euskara en comparación con la traducción de otras lenguas, así como la forma en que son tratados en la traducción los estilos particulares los diferentes autores que ha traducido.

Seguidamente, la entrevista pasa a analizar de modo general la situación actual de la traducción en euskara, tanto en la Administración, como en los medios de comunicación y en la propia literatura. En su opinión, se hacen excesivos esfuerzos en traducir textos administrativos que no tienen ninguna incidencia en la mejora de la situación del idioma vasco, entre otras razones porque se utiliza en ellos un idioma «acomplejado» por el purismo, carente de cualquier función pedagógica.

Por otra parte, se comenta la mala acogida que en general suelen dar los lectores vasco parlantes a las traducciones en euskara, debido en parte a que la literatura extranjera siempre ha llegado a este lector por vía del castellano, hecho que ha creado un hábito muy arraigado, y debido, igualmente, a lo que él denomina el «segundo ojo», es decir, a la costumbre del lector vasco de hacer una lectura lingüística, y no puramente literaria, de la obra en cuestión. Por ello, resalta la importancia de invertir esta tendencia entre las generaciones más jóvenes, para lo cual, en su opinión, será preciso realizar traducciones sin «complejos», para que estas generaciones reciban también en euskara la producción literaria de otros idiomas. En este sentido, señala que es muy importante la existencia de algún tipo de corrector de la traducción, no para decirle al traductor cómo debe traducir, sino para aportarle una visión diferente de la propia, que le sirva para mejorar su labor.

Por último, se da un pequeño repaso a los diccionarios vascos, y a la forma en que se utilizan, desafortunadamente en muchas ocasiones, al emplearse sin el espíritu crítico que debe caracterizar al buen traductor.

SYNTHESIS

Interview with Pello Zabaleta

This article consists of an interview with Pello Zabaleta, who last year was awarded the Basque Country's prize for translation for his version of The Lost Honour of Katharina Blum by Heinrich Böll. At the beginning of the interview he comments on how the idea of translating this novel came about, and later deals with the specific questions involved in translating from German to Basque in comparison with the translation of other languages as well as the way he has dealt with the particular styles of the different authors he has translated.

The interview then goes on to a general analysis of the present situation of translations into Basque, both in the Government, the mass media and in literature itself. In his opinion, excessive efforts are made to translate official documents which have no influence on improving the situation of the Basque language, due, among other reasons, to the fact that the language used is obsessed with its own purity, lacking in any pedagogical function.

On the other hand, he discusses the poor reception which Basque-speakers usually give to translations into Basque, due partly to the fact that foreign literature has reached these readers via Spanish, a situation that has created a very deep-rooted tradition, and equally due to what he calls the "second eye", i.e., to the custom of Basque readers of making a linguistic criticism and not a purely literary reading of the work in question. For this reason, he highlights the importance of reversing this tendency in the younger generation, and the need in the future for doing translations without feeling any kind of "complex", so that young people can also receive the literary production of other languages in Basque. In this sense, he points out that the existence of some type of corrector is important for the translation, not with the purpose of telling the translator how he has to translate, but to give him a different viewpoint on his own work, so that he can make improvements in his technique.

Lastly, there is a short discussion of Basque dictionaries and the way in which they are employed (incorrectly on many occasions), as they are used without the spirit of criticism which should be the mark of a good translator.